

Anna Törnquist är arkitekt SAR/MSA med lång erfarenhet av skolhusplanering. Efter många år som projekterande arkitekt arbetar Anna nu huvudsakligen mot kommuner i tidiga projektskedet – som föreläsare, rådgivare och konceptbyggare i tät samverkan med skolledning och fastighetsansvariga. Den rumsliga planeringen används där som redskap för pedagogiska utvecklingsdiskussioner, där yteffektivitet och lokaloptimering går hand i hand med positiva förändringar av organisation och arbets sätt. Anna gästföreläste på workshop nummer 3 "Det pedagogiska behovet".

Om FatBoy-oro och PISA-panik

I de flesta beställningsskrivelser för skolhus – om- eller nybyggnad – finns två centrala begrepp som är i konflikt med varandra. Det ena begreppet är flexibilitet, vilket är brukarnas självklara krav på de fysiska miljöer som under överskådlig tid ska utgöra ramen kring en rörlig pedagogisk verksamhet. Det andra begreppet, klassrum, dyker också upp som ett brukarkrav i den del av beställningen där den pedagogiska verksamhetens företrädare ska försöka konkretisera och kvantifiera lokalbehovet. Jag ska försöka beskriva varför dessa två företeelser står i motsats till varandra, när vi av hållbarhetsskäl måste prioritera för att inte bygga mer än vi behöver.

Det är mycket vi inte vet om framtidens krav på de elever som idag går i skolan, så skolans uppdrag måste vara att rusta dem för ännu okända utmaningar. Det räcker inte längre att läraren ur sitt rika vetande och kunskapsförmedlar kunskap till elever som sitter tysta, lydiga och uppmärksamma och insuper kunskapen. Förmedlingspedagogiska situationer ska absolut inte föraktas, men är bara en av många skiftande aktiviteter i en skola som arbetar för framtiden. Ändå låter vi nya skolhus domineras av rum för just detta. Det vanligaste klassrummet är ca 60m² stort, med en whiteboard på ena kortväggen och en datorprojektor i taket. Dessutom förvånansvärt ofta möblerat för 25-30 elever på rad, vända mot läraren vid tavelväggen.

Förmedlingspedagogik av äldre snitt.

Det "förträffliga" klassrummet

När jag träffar lärare brukar jag fråga dem: om de fick välja helt fritt utan hänsyn till ekonomi, organisation eller ohejdad vana, vid vilken aktivitet skulle de välja att arbeta med 25 elever för att det är den bästa gruppstorleken för just den aktiviteten? De vanligaste svaren är fotboll och körsång. Ibland säger någon också att det funkar att ha en genomgång. Eller att läsa högt.

Klassiskt klassrum för 25 elever, Schillerska gymnasiet i Göteborg.

Och det tror jag säkert att det gör i betydligt fler fall än denna ovetskapliga undersökning ger vid handen. Det finns massor av kompetenta lärare som klarar att hantera den vanligaste av skolsituationer, 25 elever i ett klassrum. Men med tanke på hur många klassrum vi i detta nu bygger för den gruppstorleken så borde

ansvarstagande. "Vi skulle gärna jobba i mindre klassmen vi har inte råd. Politikerna i den här kommunen kräver att vi ska vara uppåt trettio i klasserna nästa år". Och det är väl bara att hoppas att ett ökat politiskt fokus på skolan kommer att leda till högre lärartäthet. Men kan det även med givna resurser finnas alternativa sätt att organisera arbetet? Att utnyttja lärarteamet till att fördela eleverna på olika sätt i olika lärsituationer? Finns det aktiviteter som kan ha lägre lärartäthet utan att kvaliteten försämras? Större samlingar, den inledande delen av "flipped classroom", extensiv handledning av elever i grupparbete etc – för att frigöra lärartid till arbete med mindre grupper? Svaret är ja! Det finns skolor som klarar det, utan att ha högre personaltäthet. Men det kräver andra typer av rum: större, mindre, öppnare, annorlunda möblerade och utrustade.

Ifrågasatt lärmiljö

Det klassiska klassrummet är inte ett rum som inspirerar eller inbjuder till annat än ganska stillsamma aktiviteter, typ att lyssna, läsa, skriva, räkna, samtala. Vi vet att elever lär på olika sätt, och att många mår gott av att få använda händerna och hela kroppen även för att lösa en teoretisk uppgift. Men tillgången till alternativa miljöer för att bygga, experimentera, kladda, låta eller hoppa är tidsmässigt begränsad genom att textslöjdsalar, labb och musiksal är en bristvara som måste schemaläggas. Möjligheten att enligt läroplanen låta eleven aktivt delta i valet av arbetssätt är liten. Jag menar att klassrummets

"We are currently preparing students for jobs that don't yet exist, using technologies that haven't been invented, in order to solve problems that we don't even know are problems yet"

(Källa: Fish & McLeod, Shift Happens, Wikispaces.com enligt Framtidskompetenser Rektorsakademien 2010).

jag bli överöst med argument för dess överlägsna förträfflighet, men det blir jag inte. 25 elever i ett klassrum är uppenbart långt från den bästa av lärsituationer.

Finns det alternativ

"Men ekonomin då?" invänder den ekonomiskt

dominans bör ifrågasättas eftersom det utgör ett allvarligt hinder för möjligheterna att leva upp till läroplanens mål. Men förutsättningen för att uppnå en verklig förändring av den fysiska – pedagogiska – lärmiljön, är att vi ifrågasätter inte bara klassrummets existens, utan också själva det organisatoriska fundamentet för det: klassen.

Tankeexperiment

Ibland utsätter jag lärargrupper för ett tankeexperiment, där de ska föra en diskussion om framtidens lärmiljö utan att använda följande begrepp:

Klass - vi har just konstaterat att 25-gruppen inte är en särskilt bra storlek för lärande aktiviteter, så den finns inte i framtidens lärmiljö

Klassrum - om det inte finns klasser ska vi ju inte heller bygga klassrum

Årskurs - varför är vi så fixerade vid vilket årtal eleverna är födda? Varför är det viktigare än vad de har lust och förmåga att göra, eller förutsättningar att klara? I framtidens lärmiljö finns i denna diskussion inga årskurser, bara elever i olika åldrar

Ämne - varför har vi de ämnen vi har? Vad händer om vi ersätter dem med ämnesövergripande teman som tex Ekonomisk hållbarhet? Eller Konstnärlig gestaltning, med frihet att uttrycka sig i rörelse, musik, bild, form eller skrift? Vi skippar ämnesindelningen i framtidens lärmiljö

Lektion - det blir absurt att klämma in konstnärlig gestaltning på ett fyrtonminuterspass ...

Schema - om det inte finns lektioner behövs heller inget centralt schema

Rast - visst måste det finnas utrymme för paus även i framtidens lärmiljö, men inte schemalagda raster med behov av rastvakter

Uppehållsrum - låt oss passa på att äntligen göra oss av med detta hemska begrepp! Det hör inte hemma i framtidens lärmiljö

Redan ifrågasättandet av klassen är djupt provocerande. Den där 25-gruppen, som vi nys konstaterat inte var bra för så mycket mer än fotboll, framstår som en helig, oberörbar enhet, som hjärtat för allt skolans goda. Här utbryter också det som jag vill sammanfatta som FatBoy-oro och PISA-panik: "Det förstår du väl att vi inte bara kan släppa ut barnen i ett okontrollerat kaos? Om de får göra som de vill / sitta hur som helst / vara var som helst, när som helst / så kommer de inte att lära sig någonting! Inte kommer de att vilja räkna matte i alla fall! Tänk på PISA-resultaten, det här landet är redan på väg käpprätt ner i avgrunden. Och tänk på barnen med särskilda behov!"

Rädd för förändring

Varifrån kommer all denna upprördhet? Varför tror vi att klassen är den enda möjliga gruppen för social

trygghet? Och att andra rumstyper än 60m²-rummet måste leda till kaos? Alternativet måste ju inte vara det alltför öppna rummet där man inte finner arbetsro någonstans. En ämnesövergripande, tematisk indelning av arbetet behöver väl inte betyda att man inte lär sig något? Och om man ersätter schemat med kalender och låter eleverna delta i planeringen av vad de ska göra, var, när och hur - helt i enlighet med läroplanens intentioner - så vet ju alla var de ska vara. Varför blir vi då så förtvivlat rädda för en sådan förändring?

Flexibla arbetssätt

Vi är så vana vid att se läraren som centralfigur i ett klassrum att vi har svårt att föreställa oss att aktiviteter utanför klassrummets väggar kan vara lika kontrollerade. Men föreställningen att lärarledd undervisning ska ersättas av lärarlösa lektioner eller att eleverna ska släppas vind för väg är grundlösa nidbilder. Ett flexibla arbetssätt förutsätter tvärtom att lärarna är mycket närvarande, oavsett om eleverna sitter i ett stort rum eller ett litet, om de halvligger i en

FatBoy öppnar för flexibla arbetssätt, Ørestads gymnasium i Danmark.

FatBoy med laptopen på magen eller bygger en modell av den senaste matteuppgiften i närateljén. Det förutsätter att lärarledda aktiviteter i mindre grupper "finansieras" genom arbetspass i storgrupp eller mer handledningsexensiva aktiviteter. Det underlättas

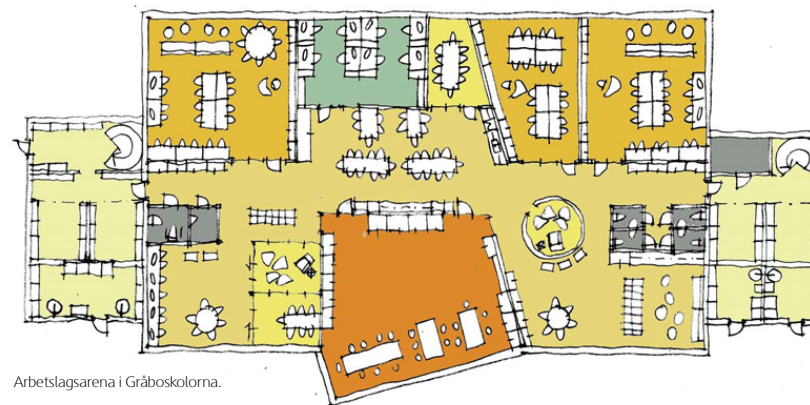
om arbetslagets lärare och elever har en egen rumslig arena, där de själva styr aktivitetsplaneringen och rumsanvändningen och där det finns utrymme för olika typer av aktiviteter i olika stora grupper. Och allt detta förutsätter ett tätt samarbete inom teamet.

Det goda lärandet

När jag som arkitekt möter en ny grupp skolledare eller lärare är det inte ovanligt att någon i gruppen inleder med att relativisera den fysiska miljöns betydelse. "Det viktigaste är vad som händer i klassrummet,

interaktionen mellan läraren och eleverna, inte hur rummet är utformat." Och jag kan bara hålla med. Alla undersökningar jag tagit del av pekar på den dominerande betydelsen av den goda läraren för att skolan ska uppnå ett gott resultat. Men med denna text har jag velat visa att den rumsliga organisationen har stor betydelse för lärarnas möjligheter att utföra sitt pedagogiska uppdrag. Låt oss därför ifrågasätta klassrummets dominans i den svenska skolan, och skapa utrymme för verklig förändring i nya rum för lärande!

Ett kliv mot "framtidens lärmiljö" - Gråboskolorna, Lerums kommun

Arbetslagsarena i Gråboskolorna.

Ett exempel på "vanliga" kommunala skolor som vågat ifrågasätta skolhustraditionen och ta ett kliv mot framtidens lärmiljö är Gråboskolorna i Lerums kommun. Tre nya F-9 skolor som byggts och byggts om för entreprenöriellt lärande.

Inga årskurser

Skolorna är profilerade för att erbjuda valfrihet för kommuninvånarna, och för att alla elever ska få del av samtliga profiler under sin skolgång har skolans ledningsgrupper valt att samverka. Varje skola har fem arbetslag med ca 100 elever, deras lärare och fritidspedagoger, och liknande arbetssätt för att underlätta utbyte av lärarkompetens, lokaler och elever. Begreppen klass och årskurs har tagits bort. De två yngre lagen har elever från 6-10 år, de två äldre lagen från 9-14 år. Med en flexibel åldersindelning

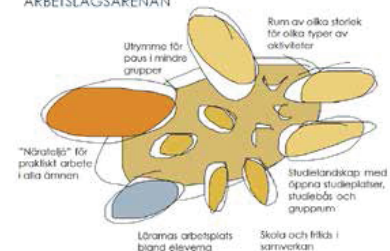
underlättas successiva uppflyttningar i systemet efter förmåga och personliga förutsättningar. I det femte laget går skolans äldsta elever de två sista åren i grundskolan, oavsett ålder. I Gråbo ska eleverna längta efter att få börja åttan, för då får man arbeta mer tematiskt och i större grad ta del av alla tre skolornas profiler.

Arbetslagsarenor

På Röseliidskolan, en av de tre skolorna, är eleverna indelade i åldersintegrerade mentorsgrupper som träffar sin lärare varje morgon. Därefter ingår de i olika aktivitetsgrupper under dagen, åldersintegrerade eller åldershomogena, stora eller små beroende på aktivitetens karaktär och med arbetssätt anpassat till elevernas egen lust och förmåga. Arbetslaget disponerar ett antal rum, en arbetslagsarena, där de

själva planerar rumsanvändningen. Här finns rum av olika storlek och med olika utrustning: från den minsta sagogrottan till den stora närateljén som tillåter stökiga, kladdiga och experimenterande aktiviteter. Mitt i arenan finns ett arbetsrum för lagets lärare och

ARBETSLAGSARENAN

Schematisk bild över arbetslagsarena.

fritidspedagoger. Alla rum har glaspartier mot det öppna men rumsligt uppdelade studielandskap som utgör arenans hjärta.

Pedagogiska vinster

Rektorer och lärare rekryterades utifrån att de vill vara med och utveckla entreprenöriella arbetssätt. Men trots stor entusiasm kom snart ett bakslag. Allt var nytt – arbetslagen, mentorsgrupperna, lokalerna, arbetssättet – och för en period fick man gå tillbaka till mer välkända sätt att arbeta.

- Det fanns tack och lov inga vanliga klassrum att backa in i. I så fall hade vi nog inte varit ute ur dem ännu, säger Marie Sandell rektor på Röselidsskolan, och manar till tålamod.

- Det tar tid att bli riktigt invanda med det nya arbetssättet, men redan nu kan vi se att de pedagogiska vinsterna är stora.

Konflikt födde ny lärmiljö – Sannerudsskolan, Kils kommun

Ett annat exempel på "vanliga" kommunala skolor som vågat ifrågasätta skolhustraditionen och ta ett kliv mot framtidens lärmiljö är Sannerudsskolan i Kils kommun. Här föddes en ny typ av lärmiljö ur en svår konflikt, där den centrala skolledningens krav på att forma en elevfokuserad, ämnesövergripande arbetslagsorganisation frontalkolliderade med lärarnas kamp för att få behålla sina ämnesinstitutioner. Inför planeringen av en omfattande om- och tillbyggnad fick de viktigaste argumenten från båda sidor utgöra fundament för en lösning som gavs namnet "lärandefokus".

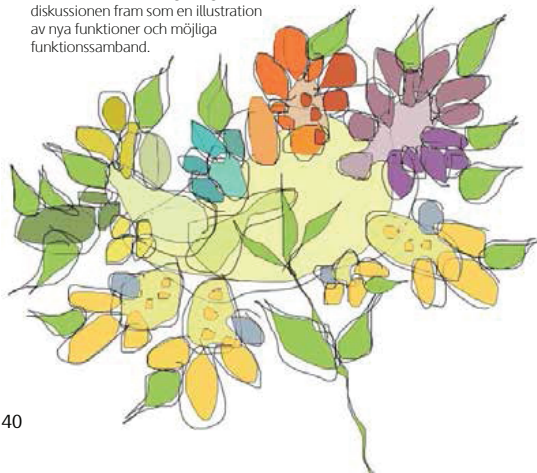
Forum, en av de tematiska arenorna på Sannerudsskolan.

Inspirerande arenor

I skolans entréväning formades tre tematiska arenor med specialutrustade rum för experimentella, fysiska, sinnliga, skapande och praktiska aktiviteter. Alla

ämnen finns representerade i någon av arenorna i en kombination av teoretiska och praktisk-estetiska ämnen. Avsikten var att skapa rumsligt stöd för såväl ämnesfördjupning som för ämnesövergripande samarbete. Man sökte efter ämneskombinationer som skulle kunna ha nytta av samma typ av rum. Så kunde tex inspelningsstudios, en "black box" och ett "forum" vara inspirerande miljöer för såväl SO och svenska som musik och drama – och en grov verkstad en naturlig plats för slöjd och teknik – men också inspirerande för matte och bild.

Sannerudsblomman togs tidigt i diskussionen fram som en illustration av nya funktioner och möjliga funktionssamband.

"Låt oss ifrågasätta klassrummets dominans i den svenska skolan, och skapa utrymme för verklig förändring i nya rum för lärande!"